

Bert Wagendorp over **Konstantin Paustovski**: 'Goudzand is een schotkamer vol schitterende zinnen'

25 juni 2016

Wetenschap, literatuur & andere hoofdzaken

jaargang 3, nr. 19

SIR EDMUND

de Volkskrant

DE WETENSCHA
OVER-
SCHREEUWT
ZICHZELF!

Hoe wetenschappers, persvoorlichting
en media ervoor zorgen dat er zoveel
onzinberichten verschijnen

door
Maarten Keulemans

**Chroniqueur van
de Amerikaanse
nachtmerrie
Don DeLillo & het
eind van de wereld**

Nederland zakt sneller
dan de zeespiegel stijgt

**Wie laat zijn kinderen
niet inenten?**

Het perfecte blokkenschema
volgens **Lowlands**

Starchitect
**Ben
van
Berkel**
GIDST ONS

Onze gids deze week

Ben van Berkel maakte naam met de Erasmusbrug, maar noem hem geen architect – publiekswetenschapper, zegt hij zelf liever. Met indrukwekkende belangstelling voor de andere kunsten. Terug naar de salon!

Door **Bob Witman** Foto's **Els Zweerink**

Huis aan de snelweg

Ben van Berkel rent zijn rondjes in het park met muziek op zijn hoofd, Talking Heads, Bowie, Roxy Music, Radiohead en Led Zeppelin. Helden. Maar ook helden die weleens een verkeerde afslag namen. Bryan Ferry met het aalgladde *Avalon*, Bowie met het commerciële *Let's Dance*. 'Dat is leerzaam. Waarom stopten ze met experimenteren? Waarom moest het zo commercieel? Dat is een valkuil. Ook voor mij. Als een opdrachtgever vraagt, 'Ik wil net zo'n icoon als de Erasmusbrug in Rotterdam' moet je gewoon uitleggen dat dit soort successen niet zo maar kunt herhalen. Het is geen trucje.'

Van Berkel runt samen met Caroline Bos, zijn ex-vrouw, UNStudio. Het is, naast OMA en MVRDV, een van de succesvolle Nederlandse architectenbureaus die beschikken over een ruime buitenlandse orderportefeuille. Vanaf de rand van de Amsterdamse Pijp leverde dit kantoor onlangs nog station Arnhem CS op, maar ook een futuristische woontoren in Singapore.

Tweehonderd man werken voor UNStudio, in Amsterdam en voor een deel op vestigingen in Shanghai en Hong Kong. Van Berkel ontwerpt niet alleen gebouwen, ook tafels, stoelen, banken, auto-interieurs, schoenen, bestek en de momenteel lopende tentoonstelling van Cobra-kunstenaar Constant (1920-2005) in Amstelveen.

Zo veelzijdig als hij is in zijn ontwerpen, zo

gretig is zijn absorptievermogen als het om wetenschap, kunst en techniek gaat. 'Zo'n Weense salon van honderd jaar geleden, waar wetenschappers, kunstenaars en mannen als Freud bijna dagelijks ideeën uitwisselenden, dat zie ik als een grote inspiratiebron.'

1.

Kunstwerk: Constant - Lijn zonder einde, 1958, uit het project New Babylon

Constant is voor de meeste mensen de kunstenaar die bij Cobra hoort. Voor mij is hij vooral ook een architect en stedenbouwkundige. Het project *New Babylon* is een utopische stad waaraan Constant jaren heeft gewerkt en waar de mens loskomt van verplichtingen als arbeid. 'Een *on demand*-wereld, vormgegeven in schitterende maquettes vol prachtige details. Constant had een moderne visie over hoe de toekomst eruit moest zien. Dat spreekt me aan. Een goede ontwerper moet altijd een beeld hebben van hoe de wereld er over tien jaar uit ziet.'

Vraag aan Ben van Berkel wat hij is, dan ontbreekt in het antwoord het woord architect. 'Ik noem mezelf liever *human scientist* of publiekswetenschapper. Als ik ontwerp, ben ik altijd gefixeerd op hoe de gebruiker zich gedraagt, hoe hij je gebouw gebruikt, hoe je

BEN VAN BERKEL

1957 Geboren in Utrecht.
Eind jaren zeventig Rietveld Academie, grafisch ontwerper bij studio Will van Sambeek.
1982-1987 Architectural Association Londen, les van Zaha Hadid.
1988 Eigen bureau met Caroline Bos, later omgedoopt tot UNStudio.
1990 Opdracht voor de Erasmusbrug over de Maas in Rotterdam, geopend in 1996.
Vanaf 1996 Visiting Professor Princeton University, vanaf 2011 de Kenzo Tange Leerstoel op GSD Harvard.
1996-2015 Centraal Station Arnhem
2001 Mercedes Benz Museum Stuttgart.
2005 The Sofa Circle, voor Knoll.
2008 Muziek Faculteit en Theater, Universiteit Graz.
2009-2014 Bureaus in Shanghai & Hong Kong
2013 Ardmore Residence Singapore.
2015 United Nude, schoenen.

1

Kunstenaar: Constant

'Hij is vooral ook een architect en stedenbouwkundige.'

Op de foto *Lijn zonder einde*.

Foto Tom Haartsen / Fondation Constant c/o Pictoright 2016

“
Niet elk werk is een meesterwerk, niet elke dag valt alles op zijn plaats

► met nieuwe techniek de gebruiker beter kan faciliteren.'

Van Berkel is een groot voortgangsoptimist. Hij gelooft in de zegeningen van de techniek. De fameuze architecte Zaha Hadid, die zijn docent was, noemde Van Berkel 'Not an architect but an engineering artist'.

2.

Architectuur: Zaha Hadid

Aan het begin van de carrière van Van Berkel staat de in maart overleden Zaha Hadid (1950-2016). 'Zoals dat gaat, als iemand van haar kaliber overlijdt, staan de kranten plots bol van mensen die een *close friend* zijn geweest.' Beetje pijnlijk. Van Berkel mengde zich in maart niet in dit koor. 'Zaha is een exceptionele vrouw. Voor niets en niemand bang. Van haar heb ik geleerd te durven, groot te denken, groot te tekenen.'

Van Berkel studeerde eind jaren zeventig aan de AA, de architectuuracademie van Londen. Een eliteschool waar mensen als Rem Koolhaas, Wolf Prix en Richard Rogers studeerden. Hadid gaf in er die jaren nog les. Niet op school, bij haar thuis, aan eettafel. 'Buy a chicken on the way', riep ze door de telefoon tegen haar studenten. 'Eten en praten over ontwerpen aan de keukentafel, tot diep in de nacht.'

Van Berkel haalde tijdens die sessies kleine

schetsen uit zijn zak: zijn werk. Dat was hij gewoon. Hij tekende al jong als een bezetene boekjes en papiertjes vol. 'Dat vond Zaha niets. Veel te klein. Kleiner dan A2, dat nam ze niet serieus.'

Na een paar maanden maakte hij tekeningen die groter waren dan Hadids huiskamer. 'Enorme rollen met schetsen. Alles kon, alles kon gemaakt worden.' Architectuur was een vertrekpunt, geen einddoel. 'Ik maakte een zwembad speciaal voor paarden, een *scuba tower*, een onderwatertoren voor duikers.'

'Een van Hadids beste projecten vind ik *The Peak*, een concept voor een club annex uitkijkpost op een bergtop in Hong Kong.' Het dateert uit begin jaren tachtig. Hadid had nog vrijwel niets gebouwd, maar was al wel beroemd. 'Dat ontwerp gaat bij uitstek over experimentele geometrie. Het gaat over asymmetrische curves. Er zit alles in dat haar werk zo belangrijk maakt.'

3.

Tekening: Contraposto, Michelangelo

Dat Van Berkel klein tekende toen hij Hadid ontmoette op de architectuuropleiding, was geen gebrek aan ervaring. 'Ik heb altijd getekend. Als jongetje van 8 op Kanaleneiland in Utrecht tekende ik huizen in aanbouw en auto's. Veel auto's. Vooral als ze groot waren en

stonken.' Hij werd na zijn schooltijd grafisch ontwerper, maar terwijl hij covers maakte voor de *VPRO gids*, ontdekte Van Berkel dat architectuur hem meer had te bieden dan grafische vormgeving. 'Die ruimtelijke werking van architectuur heeft zo veel meer impact, zo veel meer cultureel effect.'

Toen al had hij als jongeling met een interrailabonnement alle Europese musea afgegraasd. 'Ik zag alle kunst. Ik tekende alles.' Kunst is een soort verslaving sinds die tijd. 'Ik zag net *Unfinished* in het Metropolitan Museum of Art in New York. Fascinerende tentoonstelling. Misschien dat het door mijn eigen drive voor schetsen komt, maar ik houd van onaffe kunst. Vaak kun je aan een snelle schets beter aflezen wat de kunstenaar beoogt dan aan het geperfectioneerde eindresultaat.'

Zo'n schets van Michelangelo, een naakt mannenfiguur, snel neergezet, in *Contraposto*: 'Het lichaam half gedraaid, dat geeft een prachtige spanning in het beeld.'

4.

Architectuur: Claude Parent, trappenhuis in een warenhuis

Die spanning van het *contraposto* zoekt Van Berkel ook in zijn architectuur. Voor de knik in de piloon van de Erasmusbrug heeft hij moeten praten als brugman. De 'wokkel', de kun-

2

Architectuur: Zaha Hadid

'Mijn favoriet? *The Peak*, een club op een bergtop.'

6

Architectuur: Santiago Calatrava

'Ik werkte begin jaren tachtig met hem aan het station van Zürich, Stadelhofen. Geniale man, enorm lastig ook.'

stige twist van het dragende constructie-element in de stationshal van Arnhem, moet met zijn draaiende bewegingen de stromen bezoekers organisch leiden in een natuurlijke looprichting. 'Ik ben geïnteresseerd in architectuur die kan activeren, in dynamische architectuur. Voor mij is een gebouw een vorm van infrastructuur, het moet werken, bewegen mogelijk maken en de gebruiker op weg helpen.'

Een vroege inspiratiebron voor Van Berkel is de Franse architect Claude Parent (1923-2016) die werkte met hellende vlakken, en aan de scheefheid der dingen een sterke activerende werking toeschreef. 'Er is een trappenhuis in een Frans warenhuis, waar hij dat idee heel ruimtelijk heeft uitgewerkt. Dat is een mooi beeld, heel monumentaal ook.'

5.

Design: Peugeot EX1, een 100 procent elektrische sportwagen

Van Berkel tekende vroeger als jongen graag auto's. Vandaag is hij vooral gegrepen door de 'spectaculaire veranderingen' die de mobiliteit en de infrastructuur er om heen volledig op zijn kop zullen zetten.

'Moet je je voorstellen, over vijftien jaar rijdt 80 procent van ons in een elektrische auto. Al die plekken langs de snelweg, waar nu niemand wil zijn, waar niets mag vanwege de ver-

vuiling. Dat worden straks A-locaties. Ik wil langs de snelweg wonen. Geen geluid, goed bereikbaar. Je kunt je auto in de woonkamer parkeren. Lijkt me geweldig.'

Van Berkel is door verschillende grote auto-merken benaderd om mee te denken over de mobiliteit van de toekomst, en de impact van deze veranderingen op de gebouwde omgeving. 'Maar ik mag helaas nog niets laten zien!'

6.

Architectuur: Santiago Calatrava

De generatie architecten waarmee Van Berkel opgroeide, was een experimentele generatie die in de jaren zeventig vrijwel alleen op papier ontwierp. Rem Koolhaas en zeker Zaha Hadid leverden pas later in hun leven hun eerste gebouw op.

Van Berkel niet. Die was piepjong bij zijn debuut. 'Op mijn 33ste kwam de opdracht voor de Erasmusbrug.' De brug over de Maas zou in 1996 gereedkomen. Na aanvankelijke kritiek over vooral de kosten, is het inmiddels het onomstreden symbool van het nieuwe Rotterdam. Sinds die brug heeft hij nooit werk tekort gehad.

'Zaha zei wel eens, Ben, je maakt te veel.' Maar ik denk dat een architect moet bouwen, dan maak je stappen. Niet elk werk is een mees-

terwerk, niet elke dag valt alles op zijn plaats. Maar je moet je blijven ontwikkelen, blijven experimenteren.'

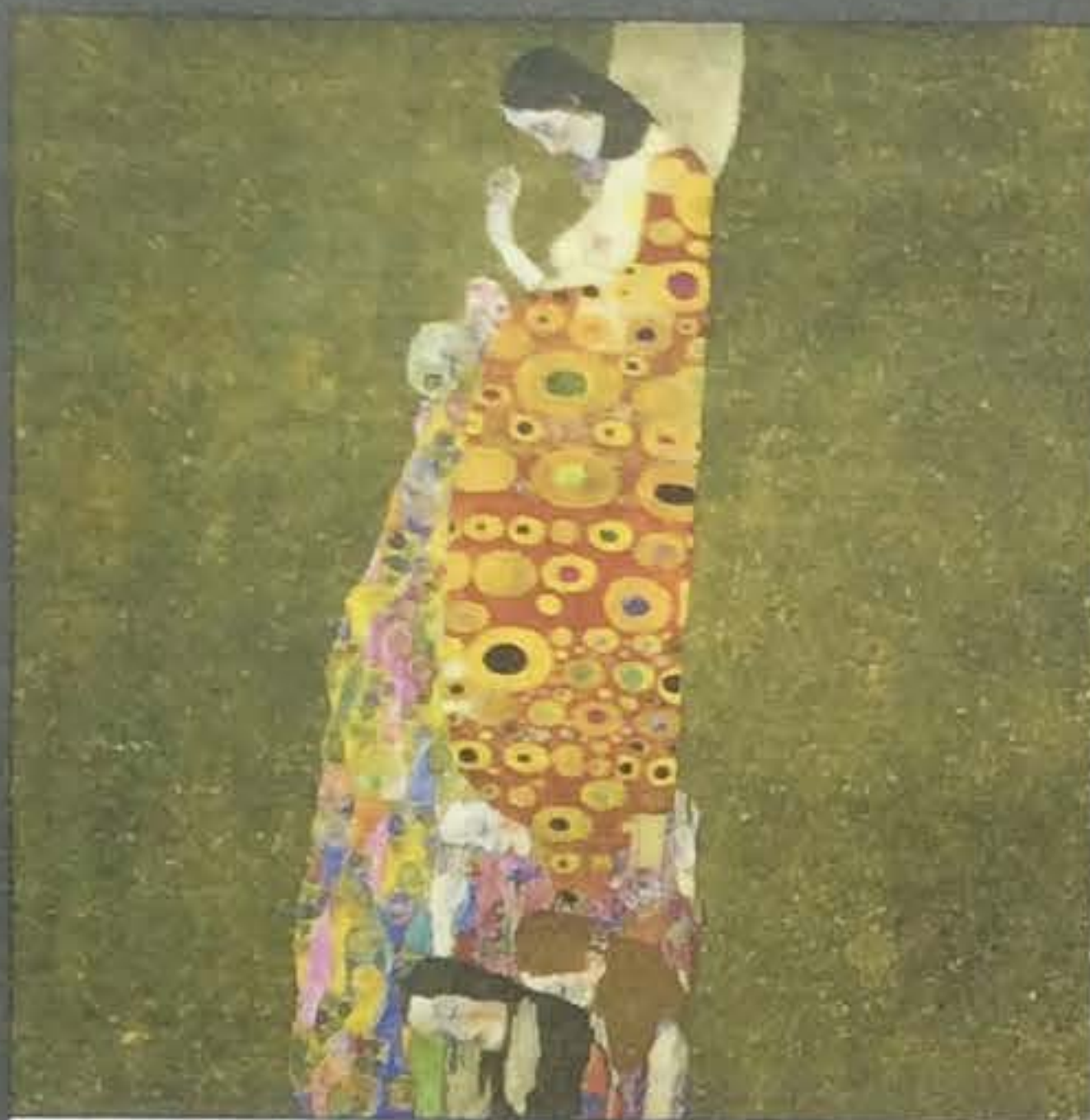
Van de Spaanse ingenieur/architect Santiago Calatrava leerde hij hoe je met een simpele rekensom de belastbare kracht op een brugpilaan kunt berekenen. 'Ik werkte begin jaren tachtig met Calatrava aan het station van Zürich, Stadelhofen. Een heel sterk gebouw van hem, heel anders dan zijn latere werk dat veel monotoner is. Geniale man, enorm lastig ook. Hem tegenspreken was geen optie.'

7.

Boek: The Age of the Insight - Eric R. Kandel

'Ik geloof in een *global salon*', een hedendaagse versie van de Parijse of Weense salons waarin intellectuelen en kunstenaars elkaar aan het begin van de twintigste eeuw ontmoeten. Waar een kruisbestuiving plaatsvindt tussen kunst en wetenschap. 'Ik reis heel veel, ontmoet veel mensen. Ik laat me inspireren door andere kunstenaars en door wetenschappers. Daarom trof *The Age of the Insight* mij zo.'

Het boek van neurowetenschapper en Nobelprijswinnaar Kandel verhaalt over het Wenen van begin 20ste eeuw, waar wetenschappers en kunstenaars als Egon Schiele en Gustav Klimt elkaar ontmoeten in de be-

8 **Schilderij: Hope II**
'Klimt baseerde zijn patronen op molecuulstructuren.' Foto HH

9 **Landschap: Lanzarote**
'Het is een vulkanisch eiland. De kleuren van het land zijn ongelooflijk: rood, bruin, groen, oranje.' Foto Getty

► faamde theesalons. De gesprekken gaan over wetenschappelijke ontdekkingen, over schilderen en vooral ook over Sigmund Freud, de psychoanalyse en de werking van het brein.

'Wat mij zo greep aan dat boek, is dat het je terugbrengt naar de tijd dat we voor het eerst zijn gaan nadenken over hoe ons brein ons en ons onderbewuste stuurt.' Freud gaf daar woorden aan. Schilders als Schiele en Klimt, gebruikten dat al zonder die woorden te kennen. Die schilderijen, en later het surrealisme, het gaat allemaal over de brute kracht van de verbeelding. 'Klimt zei tegen Freud. 'Ik weet meer van vrouwen dan jij. Ik schilder ze elke dag, naakt, aangekleed, masturberend.' Daar zit iets in, zeker als je die prachtige schilderijen ziet. Maar wat vooral interessant is, is dat al die mensen in de voorhoede elkaar vaak spraken en beïnvloedden. En dat er zo nieuwe dingen ontstonden.'

8.

Schilder: Gustav Klimt

'Gustav Klimt kon prachtig textiel schilderen dat hij over zijn naakten drapeerde. Het bijzondere is dat hij daarbij zijn patronen baseerde op de molecuulstructuren. Een beeld dat wetenschappers nog maar net voor het eerst zichtbaar hadden weten te maken dankzij nieuwe sterke microscopen. Deze

vormen van kruisbestuiving, dat vind ik inspirerend.'

9.

Landschap: Lanzarote

'Ik heb een huisje op Lanzarote. Het is het mooiste landschap dat ik ken. Het is een vulkanisch eiland. De kleuren van het land zijn ongelooflijk: rood, bruin, groen, oranje. Ik ga er een paar keer per jaar heen om te werken, ongestoord.'

Het probleem van Lanzarote is dat de oude landbouwmethodes enorm arbeidsintensief zijn doordat het land onbegaanbaar is. 'Daardoor is agrarische bedrijfsvoering niet langer haalbaar.' De grond ligt braak. 'Een generatie jonge boeren denkt er nu aan de oogsten binnen te halen met drones. Dan kan het weer wel. Dat vind ik een sterke ontwikkeling.'

10.

Kunstvorm: schetsen

'Ik teken waar ik kan. Op Lanzarote, in het vliegtuig, tussendoor. Veel heeft niets met ontwerp opdrachten te maken. Ik las *The Sexual Paradox* van Susan Pinker, een mooi inzicht over de verschillen tussen mannen en

vrouwen. Dan schieten er tientallen beelden door mijn hoofd. Ik moet dan tekenen. Lang niet alles heeft een doel. Dat is belangrijk. Je moet op zoek blijven, blijven experimenteren, jezelf niet herhalen.'

Niet een nummer als *Avalon* schrijven, bedoelt hij ook.

Dus als Alessi hem vraagt een eettafelbestek te maken, gaat hij puzzelen op hoe een mes en vork het best in de hand balanceren. *The Circle*, een meanderende sofa die je op tal van manieren kunt schikken, is zo'n commercieel succes dat 'ik er nieuw onderzoek mee kan financieren.'

Dat vernieuwen is nodig om niet een *one trick pony* te worden. 'Af en toe moet je los komen van de geschiedenis.' Als je succes hebt, zoals Brian Ferry had met *Roxy Music*, is er altijd de verleiding om dat te herhalen. 'Dat wil ik voor zijn. Een kunstenaar die maar één cultureel effect teweeg brengt, dat vind ik niet genoeg. Bij mijn gebouwen is een goede gevel slechts een van de aspecten. Het gaat om wat er achter zit, hoe het werkt, hoe het beweegt, hoe het communiceert en hoe het faciliteert. Het mag niet gaan vervelen.' ●

Constant, Ruimte + Kleur, van Cobra naar New Babylon, Cobra Museum Amstelveen, tot en met 26 september, vormgeving tentoonstelling, Ben van Berkel. Constant New Babylon, Gemeentemuseum Den Haag, tot en met 25 mei.

“

Een kunstenaar die maar één cultureel effect teweeg brengt, dat vind ik niet genoeg